

18. Smit, A. (2016). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. (Trans. in Eng.). Moscow: Eksmo [in Russian].
19. Fediukin, V. K. (2007). *The history of engineering and technology*. Moscow: Eksmo [in Russian].
20. Babbage, Ch. (2009). *On the Economy of Machinery and Manufactures*. Cambridge: Cambridge university press.
21. Bowler, P. (2003). *Evolution: the history of an idea*. Berkeley: University of California Press.
22. Marshall, A. (2015). *Elements of Economics of Industry*. London: Forgotten Books.
23. Owen, R. (2015). *Outline of the Rational System of Society*. London: Nabu Press.
24. Trentowski, B. (1843). The Relationship of philosophy to Cybernetics it is the art to lead the people. Poznań: Żupański [in Poland].
25. Ure, A. (1835). *The philosophy manufactures*. London: Charles Knight.

УДК 008.001+008(091)+069+069.4

Руденко Сергій Борисович,
кандидат культурології, докторант
Київського національного університету
культури і мистецтв
rudenkosb@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2319-1845

СПОКУТУВАННЯ «МУЗЕЙНИХ ГРІХІВ» Т. ШОЛИ ЯК НАПРЯМ ІНЖЕНЕРНОЇ МУЗЕОЛОГІЇ

Мета дослідження. З'ясувати теоретичні наслідки інституційної критики музею, здійсненої Т. Шолою, а також піддати науковій критиці висунені ним теоретичні гіпотези.
Методологія. Критицизм К. Поппера. **Наукова новизна.** З'ясовано, що сутність концепції «музейних гріхів» Т. Шоли полягає у тому, що їхнє спокутування має відбуватися через інституційне самогубство музею. **Висновки.** Т. Шола фіксує екзистенційну кризу музею, що проявляється у своєрідних «гріхах». Науковець вдається до редукованого теоретичного спростування. Воно базується на незадоволенні практикою деяких музейних інституцій (малозрозумілі сцієнтизовані експлікації, удавана аполітичність музеїв, нерелевантні етичні цінності тощо). Теоретичне спростування базується на дедуктивній логіці, яку Т. Шола в ході своїх спростувань ігнорує. Дослідник наповнює інженерну теорію музею, з одного боку, апокаліптичним змістом, а з іншого – ідеалами утопічної соціальної інженерії. Все це може нести небезпечні наслідки як для музеїв, так і для суспільства в цілому. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка утилітарної теорії музею (утилітарної музеології).

Ключові слова: Томіслав Шола, музейні гріхи, музеологія, музеєзнавство, пам'ятка, інженерна теорія музею, соціокультурне призначення музею, інституційна специфіка музею, інституційна редукація музею, редукація спростування.

Руденко Сергій Борисович, кандидат культурології, докторант Київського національного університету культури і мистецтв

Искупление «музейных грехов» Т. Шолы как направление инженерной музеологии

Цель исследования. Выяснить теоретические последствия институциональной критики музея, осуществленной Т. Шолой, а также подвергнуть научной критике выдвинутые исследователем теоретические гипотезы. **Методология.** Критицизм К. Поппера. **Научная новизна.** Установлено, что содержание концепции «музейных грехов» Т. Шолы состоит в том, что путь к «искуплению» лежит сквозь институциональное самоубийство музея. **Выводы.** Т. Шола фиксирует экзистенциальный кризис музея, который находит свое воплощение в своеобразных «грехах». Учёный прибегает к редуцированному опровержению теорий. Оно базируется на неудовлетворенности практикой некоторых музейных институтов (речь идет, например, о малопонятных сциентезированных экспликациях, мнимой аполитичности музеев, нерелевантных этических ценностях и т.д.). В свою очередь, теоретическое опровержение основывается на дедуктивной логике, которую Т. Шола в ходе своих размышлений игнорирует. Исследователь наполняет инженерную теорию музея, с одной стороны, апокалиптическим содержанием, а с другой – идеалами утопической социальной инженерии. Все это может иметь негативные последствия как для музеев, так и для общества в целом. Перспективным направлением дальнейших исследований является разработка утилитарной теории музея (утилитарной музеологии).

Ключевые слова: Томислав Шола, «музейные грехи», музеология, музееведение, музейный предмет, инженерная теория музея, социокультурное назначение музея, институциональная специфика музея, институциональная редукция музея, редукция опровержения.

Rudenko Serhii, Phd in Culturology (Cultural Studies), Doctor of science degree applicant, Kyiv National University of Culture and Arts

Redemption of «museum sins» T.Šola of engineering museology

Purpose of the article. To reveal the theoretical consequences of the institutional critic of a museum by T. Šola and to criticize hypohetic theories suggested by this scientist. **Methodology.** Criticism by K. Popper. **Scientific novelty.** Found out, that redemption of «museum sins» requires institutional suicide of museum. **Conclusions.** T.Šola had fixed existential crisis of museum, which appears in «museum sins». Scientist uses reduction of refutation of theory. This refutation based on disaffection with the practice of some museum institutions (such as complicated explications, fake apoliticality of museums, inappropriate ethic values, etc.). Refutation based on deductive logic, which ignored in refutations of Šola. Scientist filled engineering theory of museum with apocalyptic sense, for the one hand, and another – with ideas of utopian social engineering. Further research might be related to the investigation of the utilitarian theory of museum (utilitarian museology).

Key words: Tomislav Šola, museum sins, museology, museum studies, museum thing, engineering theory of museum, social and cultural usage of the museum, institutional specific of the museum, institutional reduction of the museum, reduction of refutation.

Актуальність теми дослідження. У дослідженнях соціокультурної сутності та інституційної специфіки музею можна виділити два взаємопов'язаних напрями. Перший полягає у критиці музейних інститутів – практичної сторони музейної роботи. Другий пов'язаний із критикою відповідних теорій музею. Інституційна критика є більш поширеною. Досить часто вона має нищівний характер. Як правило, інституційна критика є поверхневою і базується на стереотипних моделях розуміння музею. Позиція, котру займають інституційні критики є досить зручною: набагато легше робити зауваження практикуючим музейникам, ніж створювати власний музейницький продукт. У той же час, ця критика все ж є корисною. Вона може покращити роботу музеїв. Водночас, використовуючи цей підхід, складно вийти за межі

існуючих музейних парадигм. Проте інституційна критика може стати вихідною точкою для створення теорій музею як соціокультурного інституту. Якщо вивести критику на теоретичний рівень, ретельно фіксувати перебіг впровадження теорій і, зрештою, висувати нові теорії, музейний інститут буде розвиватися, стаючи кориснішим для суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Поєднати обидва напрями критики музею спробував у своїх дослідженнях музеолог Т. Шола. Насамперед мова йде про книгу цього хорватського науковця під назвою «Вічність тут більше не живе. Тлумачний словник музейних гріхів» [4]. Шола має значний авторитет в середовищі музеєзнавців, його праці активно перекладаються різними мовами. Здебільшого він відомий своїм інтегративним підходом до культурної спадщини [2]. Його сутність полягає у тому, що незважаючи на відмінності між пам'ятками (вони поділяються на неуречевлені та уречевлені; серед останніх виділяються нерухомі та рухомі; другі, знову-таки, фрагментуються на музейні, архівні та бібліотечні [3]), їхній потенціал максимально розкриється в ході їхньої консолідації. В зв'язку з цим, перспективним є створення відповідних синтетичних інститутів, а також створення окремої наукової дисципліни (херітології, мнемології, мнемософії [4] або ж пам'яткознавства як метанауки [3]). Т. Шола протягом тривалого часу висловлював інноваційні ідеї, пов'язані із напрямками перспективного розвитку музейного інституту. В музеєзнавчих колах до цих ідей прийнято ставитися із високим пієтетом, враховуючи авторитет хорватського дослідника, його активну участь у конституюванні науки музеєзнавства тощо. Проте, критичні музеологічні погляди дослідника ніколи не піддавалися критиці, а, отже, імовірний теоретичний потенціал його доробку залишається нез'ясованим.

Мета статті. З'ясувати теоретичні наслідки інституційної критики музею, здійсненої Т. Шолю, а також піддати науковій критиці висунені ним теоретичні гіпотези.

Виклад основного матеріалу. Т. Шола має необхідну наукову сміливість, щоб зізнатися у тому, що на питання про те, чим є музей та яка його місія «не можуть відповісти більшість професіоналів у сфері спадщини, не говорячи... про користувачів» [4, 180]. У цілому можна стверджувати, що Т. Шола дотримується інженерного підходу до музейного інституту. Сутність цього підходу полягає у тому, що музей розглядається як принагідний інструмент оптимізації суспільного життя, без чіткого призначення та мінливою інституційною специфікою. Отже, робота музею може бути переорієнтована під конкретні актуальні соціально-культурні потреби.

Для того, щоб віднайти шляхи утилітарного використання музею Шола бере за основу критичний метод, звинувачуючи музеї у своєрідних «гріхах». Класифікувати й охарактеризувати усі «музейні гріхи» досить складно, тому що ними усіяний досить об'ємний текст книги Шоли (вона налічує 360 сторінок), а тяжкі й легкі «гріхи» представлені вперемішку – відсутність зручних сидінь у експозиційних залах межує із інституційною самоізоляцією музею. Перерахування структурних компонентів роботи не наблизить до чіткого розуміння авторської позиції. Водночас можна зробити ряд узагальнень.

Т. Шола вважає, що музеї не мають бути чимось на кшталт «кардіостимуляторів» суспільства або місцями для «некромантських» практик, чи то агрегатами для продукування історичних симулякрів. На його думку, культурне різноманіття опинилося під загрозою в зв'язку із глобалізацією. На зміну культурним цінностям приходять безкультур'я. Оскільки музей є осередком саме культурної спадщини, його роль в суспільстві має стати однією із провідних на шляху повернення до якогось «нормального» стану суспільства. Музей, на переконання науковця, має стати осередком вирішення нагальних проблем соціуму, пов'язаних із виживанням людства і пошуками мудрості.

В інституційній критиці музею у виконанні Т. Шоли можна віднайти велику кількість проникливих спостережень, практичних рекомендацій, дотепних умовиводів. Проте, сама манера викладу наповнена релігійною патетикою, скидається на проповідницький текст. Багато уваги Шола приділяє музейному цинізму, який полягає у нехтуванні актуальною мораллю. Зокрема, неповага до людської смерті, оскільки в музеях, наприклад, розміщенні пам'ятки, здобуті в результаті «розкрадання могил» (для Шоли могильне грабіжництво не може бути виправдане цілями археології [4, 139]). Зазначимо, що такий підхід, в свою чергу, може призвести до ретушування історичної дійсності.

Виключення з музейних репрезентацій неетичних із актуальної точки зору речей може також призвести до зникнення необхідного контрасту із сучасною етикою (звичайно, якщо вважати що етика прогресує). Водночас будь-які етичні норми є мінливими, й підлаштування під їхню кон'юнктуру може зашкодити об'єктивному сприйняттю реальності. Мабуть, найбільш корисним з етичної точки зору є якраз демонстрація морального різноманіття, дані про яке дає історія культури.

«Проповідництво» присутнє й у критиці, спрямованій на інші напрями соціально-культурного використання музею. Наприклад, Шола висловлюючи незадоволення ринковою теорією музею, виходить не з наукових позицій, а із власних (лівих) політичних переконань, оголошуючи капіталізм суцільним злом, а, отже, проголошуючи неприпустимість перетворення музеїв на культурницькі підприємства. Водночас науковець допускає, що музей вимушений до певної міри комерціалізуватися, при цьому, не втрачаючи свого соціально-культурного призначення, яке, втім, залишається нез'ясованим. Шола не береться встановлювати, чи взагалі можлива конверсія музею до суб'єкту ринкових відносин, а обмежується моральним негативним присудом капіталізації музею.

У критиці науково-просвітницького підходу до розуміння призначення музею Т. Шола є більш раціональним і прагматичним. Він слушно зазначає, що музей не може бути тривимірним вираженням підручника або певної наукової концепції, звертає увагу на небезпеку нав'язування думки наукового істеблїшменту через музейні репрезентації, зауважує, що надмірна сцієнтизація музею відштовхує відвідувачів. Крім того, він звертає увагу на проблеми історичної епістемології, пов'язані, наприклад, із викривленнями минулого за допомогою лінійних схем. На його думку, музей залишається нечутливим до

розвитку методології історичного пізнання, використовуючи архаїчні підходи. Водночас, Шола не торкається фундаментальних відмінностей між класичною та музейною наукою.

Т. Шола висловлює обурення з приводу удаваної аполітичності музеїв. Він зазначає, що: «твердження, відповідно до якого вони (музеї – *P.C.*) стоять поза політикою, вже є політичною заявою. Фактично, музеї, як і інші інститути [культурної] спадщини є надзвичайно політизованими за своєю природою» [4, 110]. Проте таке «ухиляння» музеїв від політичної відповідальності, на думку Шоли, призвело до захоплення теми національної ідентичності правими партіями, що пішло на шкоду лівацьким ідеям. Цей аргумент сам по собі є політичним, оскільки незрозуміло, чим ліві сили, яким симпатизує Шола, є кращими за праві.

Через політичну заангажованість з поля зору дослідника випала суто наукова проблема: як музеї, в основі діяльності яких лежить наукова інформація, взагалі можуть виконувати політичні функції. Тому що політична репрезентація тягне за собою догматизацію, відмову або обмеження наукової критики тощо. До «смертних» гріхів Шола відносить дезінтегрованість сфери суспільної діяльності, пов'язаної з пам'ятками. Саме тому дослідник вважає ключовим інтегральний підхід. Він і справді є продуктивним, зокрема для означення наук, до гносеологічної області яких належать пам'ятки. Чітке розуміння сутності та специфіки пам'яток дозволяє говорити про пам'яткознавство як метанауку, що об'єднує музеєзнавство, архівне пам'яткознавство, бібліотечне пам'яткознавство та пам'яткознавство нерухомих пам'яток [3].

У застосуванні інтегрального підходу Т.Шола йде ще далі. Науковець вважає «гріхом» зацикленість на оригіналах. У розділі «Фетишизм і одержимість оригіналами» Шола зазначає, що «музейна традиція надто обтяжена міфом про оригінальний об'єкт... вкупі з концептуалізацією світу й музею ідея «оригінальності» розпорошується і стає відносною як ніколи... оригінал важливий, проте не обов'язковий... Музеї – не сховища експонатів, а сховища (виділено – *P.C.*) ідей, смислів [4, 130-131]). Зауважимо, що в цьому випадку мова йде про музей не як творця ідей, а не лише зберігача. Проте, на себе звертає увагу більш важливий аспект. На думку Шоли, стереотипний фетишизм і засноване на ньому розуміння соціально-культурної сутності музею є шкідливими, оскільки все це має дезінтегруючий вплив на теорію і практику використання культурної спадщини, котра може бути представлена й не автентичними об'єктами, зокрема, в інтернеті. Звідси природно випливає, що музей – це лише скороминущий інститут спадщини, і Шола цілком логічно приходиться до висновку, що шлях розвитку музею полягає у його розкладанні – *деінституалізації* [4, 179].

Ця деінституалізація, втім, повинна бути схожа не на поступове згасання, а на активну участь музею в суспільному житті, аж доки суспільна діяльність, пов'язана із культурною спадщиною, не стане чимось на зразок «спільної справи» у «федорівському» розумінні або «форуму», згідно з поглядами Д. Камерона. На відміну від К. Хадсона – учителя Т. Шоли, котрий

вважав оптимальним пасивне спостереження за музейною трансмутацією, хорватський учений вважав за можливе управляти активним «самогубством» музею аж до повного його розчинення в інших суспільних практиках, пов'язаних із культурної спадщиною.

Така радикальна позиція «креативного руйнування» базується на запереченні кунсткамерної теорії. Відповідно до цієї теорії уся сутність музейної роботи зводиться до обслуговування процесів виявлення, збереження, дослідження і демонстрації пам'яток. Не погоджуючись із цим, Шола підкреслює, що музейний фетишизм заважає прогресу. Слабким місцем кунсткамерної теорії є нерозуміння соціально-культурної сутності пам'яток як джерел інформації. Для цієї теорії історико-культурна пам'ятка є самоцінною. Але її цінність має інформаційну природу. Сукупність пам'яток дозволяє формувати складні смисли. На перший погляд, матеріальний носій відходить на задній план. Це ніби викликає необхідність обирати між ідеями (інформаційною природою пам'ятки) та автентичністю (матеріальними носіями).

Прогресивно мислячі дослідники і разом з ними Т.Шола обирають ідеї, відкидаючи предмети, і помиляються. Вони не беруть до уваги, що інформація пам'ятки підтверджується автентичністю її носія. Зрештою, розуміння інформаційної природи пам'ятки у цих дослідників є неповним. Шола та дослідники, що мислять у схожому ключі, не припускають, що використання автентичних пам'яток лежить в основі музейницького мистецтва, розуміння специфіки якого є ключовим для з'ясування інституційних особливостей музею. А розуміння інституційної специфіки необхідне для з'ясування соціально-культурного призначення музею.

Не можна відкидати тих фактів, що автентичність пам'яток є відносною, несе у собі помилки атрибуції, нашарування часу тощо. Але на сучасному етапі, коли все важче відрізнити достовірну інформацію від недостовірної, роль автентичних об'єктів (точніше, проведення чіткої лінії між автентичними й не автентичними предметами) зростає. Якщо ж автентичний предмет зробити факультативним елементом музейної роботи, музей, по-перше, не зможе бути корисним суспільству в тому, що воно гостро потребує (подолання тотальної імітації). По-друге, він втрачає свою специфіку і перетворюється на інституцію без місії, котра намагається прилаштуватися до ситуативних суспільних потреб. *Не служить суспільству, а прислужує йому.* Зрештою, парадоксальна ситуація, відповідно до якої прогрес музею полягає у його елімінації не стосується об'єктивної реальності, а має мислену природу, пов'язану із упущеннями в ході критики кунсткамерної теорії музею.

Поруч із поглядами, в яких висловлюється думка про необхідність деконструкції музею, хорватський спеціаліст, як і багато інших дослідників, наголошують на посиленні суб'єктності цього інституту. Це опосередковано свідчить про те, що з-поміж інших інститутів культурної спадщини – архівів та бібліотек – музей, в принципі, має найбільше можливостей для створення власних смислів. Таким чином, мова, швидше, має йти не про механічне поєднання (взаєморозчинення) пам'яткових інституцій (тим більше, що

нерухомі пам'ятки досить часто, взагалі, не пов'язані із якоюсь інституцією, що має на меті розкрити їхній інформаційний потенціал). На противагу інтегральному підходу у розумінні Шоли, йдеться про те, що саме музейницькі методи можна поширити на діяльність інших сфер історико-культурної спадщини. Іншими словами, *йдеться про редукцію пам'яткових інститутів до музею*.

Музеефікація як така на практиці давно застосовується у сфері нерухомих пам'яток (заповідники, музеї-заповідники, музеефікація пам'яток археології *in situ*), нематеріальної спадщини (екомузеї). Бібліотеки (мова йде про ті з них, що містять у своїх фондах пам'ятки) та архіви застосовують у своїй діяльності виставки (за аналогом із музейними), зокрема віртуальні. Отже, цим можна говорити про те, що ефективнішим за інтегральний є *диференціальний підхід*. З'ясування специфіки пам'яткових інститутів дозволяє вповні дослідити рівень їхньої суспільної корисності. Зазначимо, що питання про інституційну редукцію пам'яткових установ не є остаточно вирішеним і потребує подальшої розробки. В ході диференціації може з'ясуватися, що теза про редукцію пам'яткових інститутів до музею є хибною.

У міркуваннях Т. Шоли спостерігається «планувальницький» (по-суті, марксистський, утопічно-інженерний) підхід до музею. Досліднику видається малопривабливим впровадження незначних змін та фіксація емпіричних результатів імплементації. В цілому, Шола відстоює протилежну точку зору. На думку науковця, відсутність широкого бачення розвитку світу, великих утопій, може призвести до виникнення «цілком неідеологічного світу, в якому буде панувати хаос, в результаті чого з'явиться ґрунт для різноманітних тоталітарних норм» [1, 164]. З поля зору дослідника вислизає та обставина, що всі тоталітарні утворення якраз базуються на великій утопії, загальній ідеї, яка досить часто є благородною. Проте в певний момент виявляється, що люди не вписуються у цю глобальну ідею, в результаті чого з'являються репресії, що мають на меті «підігнати» людей під панівну ідеологію. Отже, великі соціальні проекти, навіть за умови найретельнішого планування, несуть у собі загрозу неочікуваних деструктивних наслідків.

Намагаючись підкреслити важливу роль гранд-ідеологій, Шола парадоксально ностальгує за тоталітарними часами. Наприклад, науковець відзначає суспільну корисність централізованих культурних мереж СРСР та країн соцтабору [4, 142, 143, 206]. Не говорячи про музейні реституційні суперечки (викликані розпадом СРСР, а, отже, й відповідної музейної мережі та системи збереження Музейного фонду), треба зауважити, що централізовані помилки відбиваються на усій мережі, в той час як помилки окремих музеїв мають менш масштабні наслідки. Чого варте лише приведення «у відповідність» із політичними вимогами репрезентацій радянських музеїв, яке призвело до атрофії креативності музейних працівників. Таким чином, активне управління музейною справою, реформування музею «з гори» є «гріхом», користуючись термінологією Шоли, інженерної теорії музею, який у роботах хорватського ученого постав на повний зріст.

Наукова новизна. З'ясовано, що сутність концепції «музейних гріхів» Т. Шоли полягає у тому, що їхнє спокутування має відбутися через інституційне самогубство музею.

Висновки. Т. Шола піддав критиці кунсткамерну теорію музею (згідно з нею призначення й специфіка музею полягає в оперуванні автентичними музейними пам'ятками). На думку дослідника, коли дотримуватися цієї концепції, музей відштовхуватиме відвідувача, не генеруватиме смисли, відстане від розвитку інформаційно-комунікативних технологій, а, отже, стане малокорисним для суспільства. Шола вважав, що інституційна теорія музею (суть якої полягає у тому, що музейний інститут має вижити за будь-яку ціну, адаптуючись до швидких змін оточуючого середовища), приносить мало користі, оскільки призводить до консервування музею та його самоізоляції. Т. Шола виступав проти ринкової теорії музею, тому що вона перетворює музей на засіб поширення несправедливості, зумовленої капіталістичною системою. Крім того, ринкова теорія живить музейницький цинізм й не дозволяє музею бути осередком моральності. Шола вважає, що музей має бути політичним, оскільки від політики соціокультурний інститут абстрагуватися не може. При цьому дослідник не звертає увагу на збіднення музейного потенціалу в зв'язку із ретрансляцією ідеології, зумовленої політичною кон'юнктурою. Т. Шола виступає також проти науково-просвітницької теорії музею, оскільки пов'язує її із сцієнтизмом та надмірним академізмом, що ізолює музей від широких верств населення.

Т. Шоли вдається до редукованого теоретичного спростування. Дослідник вважає, що достатньою підставою для спростування теорії є незадоволення практикою деяких музейних інституцій (малозрозумілі сцієнтизовані експлікації, удавана аполітичність музеїв, нерелевантні етичні цінності тощо). Теоретичне спростування (за К. Поппером) базується на дедуктивній логіці. Теорія може виступати як засновок для умовиводу. Якщо висновок із умовиводу хибний, значить хибним є засновок (засновки). Отже, теорія, що є засновком також є хибною – «не спрацьовує». Це, в свою чергу, означає, що засновки (засновок) умовиводу, що лежить в основі теорії є хибним. В такий спосіб відбувається логічне спростування теорій. На жаль, Т. Шола не послуговується дедуктивною логікою у своїх спростуваннях.

Хорватський дослідник фіксує екзистенційну кризу музею, що проявляється у своєрідних «гріхах». Не зважаючи на те, що учений вважає, що найкращі музеї змогли подолати ці «гріхи», риторика Шоли спрямована на інше. Фактично, науковець вважає, що спокутування музейних «гріхів» можливе лише шляхом інституційного самозаперечення, точніше, інституційного самогубства. Дослідник виходить із того, що музейникам не варто триматися за музейні інститути, а сконцентруватися на оформленні нової професії, пов'язаної з історико-культурною спадщиною та моделюванням нових соціальних інститутів спадщини. Таким чином, Шола наповнює інженерну теорію музею, з одного боку, апокаліптичним змістом, а з іншого – ідеалами утопічної соціальної інженерії. Цей нігілістичний підхід може мати негативні наслідки. В практичному сенсі, в умовах скорочення фінансування

культури, погляди Шоли можуть бути сприйняті державними чиновниками (приватним капіталом) надто буквально, в результаті чого існування музеїв може опинитися під загрозою. З теоретичної точки зору розробка теорії музею як соціокультурного інституту втрачає сенс, оскільки у майбутньому цей інститут має зникнути (а місце реальних закладів заступить футуристична абстрактна модель, котру іще необхідно розробити).

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка утилітарної теорії музею (утилітарної музеології).

Література

1. Sola T. Mnemosophy/Heritology – Chapter 6, Public memory institutions and their idealist objective. *Academia*. URL: https://www.academia.edu/37552289/Mnemosophy_Heritology_-_Chapter_6_Public_memory_institutions....pdf.
2. Sola T. Mnemosophy/Heritology. *Academia*. URL: <https://independent.academia.edu/TomislavSola> (дата обращения: 28.09.18).
3. Руденко С. Б. Музейна пам'ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей. *Academia*. URL: <https://www.academia.edu/7487323/12rudenko>.
4. Шола Т. Вечность здесь больше не живет. Толковый словарь музейных грехов. Тула, 2013. 357 с.

References

1. Sola, T. Mnemosophy/Heritology. Chapter 6. Public memory institutions and their idealist objective. Retrieved from https://www.academia.edu/37552289/Mnemosophy_Heritology_-_Chapter_6_Public_memory_institutions....pdf [in English].
2. Sola, T. Mnemosophy/Heritology. Retrieved from <https://independent.academia.edu/TomislavSola> [in English].
3. Rudenko, S.B. (2012). Museum thing: social and cultural essence and place in the system of historical and cultural values. Kyiv [in Ukrainian].
4. Shola, T. (2013). Eternity does not live here anymore – a glossary of museum sins. Tula [in Russian].